

TRIŠĆENICA I PAZDIGRAD ISTA ZONA GROMOVA

UDK: 811.163.42'373.21(497.5 Split)
911.375.635(497.5 Split)

Stručni rad

Primljeno: 15. XI. 2003.

PERISLAV PETRIĆ
Kneza Mislava 6
21000 Split, HR

Nedaleko od crkvice sv. Loure na Pazdigradu bijaše Trišćenica, zaboravljeni predio splitskog polja, na kojemu je 1928. g. podignuto novo splitsko groblje Lourinac. Prigodom gradnje groblja godine 1923. don Frane Bulić otkrio je antičke arheološke nalaze iz rimskog vremena. Srednjovjekovni dokumenti otkrivaju značenje toponima Trišćenica, koji je naziv motiviran udarima groma, a udarima groma bijaše izložen i Pazdigrad na Žnjanu, koji se nalazi s južne strane Trišćenice, u istoj zoni gromova.

Splitski poluotok izvio se iz mosorske vapnenaste kose i proteže se od istoka prema zapadu do krajnjeg rta Marjana s istaknutim razvođem (vododjelnicom). Splitski poluotok sastoji se od paleogenog lapora kroz koji se protežu slojevi kamena vapnenca, kalcijeva karbonata. Poneki kameni kuk tu i tamo se izdiže nad zemljom, koji stari Splićani nazivaše kamen samotvorac. Taj naziv u Splitu bijaše nekoć poznat samo kao apelativ, u značenju kamena koji kao da je izrastao iz zemlje i kao da se sam stvorio. Lik samotvorac, smatvorac ili samotorac javlja se i kao apelativ i kao toponim na kvarnerskom otočnom skupu, dok

je na otoku Hvaru poznat samo kao toponim Samotvorac nad Vratnikom, a selo Pitve se nalazi ispod klisure Samotvorac.¹

Slojevi kamena pružaju se po čitavom splitskom poluotoku pa stoga ne čudi da je Split bogat nazivljem koje je motivirano kamenom: kamik, kamen, stina, stinica, krug, brus, gripa, škrapa, plokita, kuk, samotvorac, kila, smrdećac, klaritac. Svi ovi nazivi ponajprije su apelativi, neki su orijentiri, a ako postanu toponimi, tada se pišu velikim početnim slovom.

Po splitskom poluotoku, kroz dugu povijest, kamen se brao u kamenolomima za gradnju ograda, kuća, utvrda, a danas se često drobi u tucanik za beton. Tako su nestali i danas su u nestajanju kukovi kamena samotvorca nad zemljom i kamen pod zemljom kod gradnje temelja kuća. Neki od tih kukova samotvorca sačuvani su do danas i spomenut ću samo one kukove koji su sačuvani od Visoke na istok, i to nedavno nestali Klančac između dva kuka na nekadašnjem putu od Visoke do sela Kamena, Trišćenica s tri kuka samotvorca, Brus na jugoistočnom dijelu groblja, klisura Kila, Sestrinice koje čini živica s tri kuka, Kružine i selo Kamen s kamenom klisurom zvanom Palanka.

Geološki sastav Splitskoga poluotoka uvjetovao je pojavu podzemnih voda koje se javljaju na granici lapora i vapnenca. Tok podzemnih voda prati smjer slojeva kamena vapnenca i lapora. Kronika stare župe sv. Petra za Lučac i Manuš, kojoj je pripadalo Velo splitsko polje, tridesetih godina 20. stoljeća nabraja 57 bunara žive pitke vode i osam potoka. Bunari i potoci imenovani su po toponimu predjela.² Stari su bunare kopali između dva sloja kamena nad laporom s tupinom i ilovačom koja drži vodu. Rijetki su toponimi motivirani vodom i vlagom, od kojih navodim samo one na istok Visokoj: Dragovode, Brnik i Brnine (koji su dobili ime po riječi *br'nije* što znači kal, glib, ilovača u staroslavenskom jeziku), Vele i Male vodice, Varila (arhaizam za vrelo ili vrilo), Stobrečko blato i hidronim Žrnovnica. Vratimo se našoj *Trišćenici*:

Dvadesetih godina prošloga stoljeća predio Trišćenice namijenjen je za novo splitsko groblje. Općinska uprava je u razdoblju od 1920. do 1923. godine za novo groblje otkupila na Trišćenici 250 vriti zemljišta; od te površine za groblje je upotrijebljen samo jedan dio, a ostalo ze-

mljište Općina je namijenila u poljoprivredne svrhe. Već je tada budući grobljanski prostor zasađen čempresima i zelenilom. Centralno splitsko groblje otvara se 1. travnja 1928. g. i dobiva naziv Pokoj. Svečani blagoslov obavljen je 15. travnja iste godine i groblje je posvećeno je svetima Ćirilu i Metodu. Blagoslov je obavio splitski biskup dr. Kvirin Klement Bonefačić uz asistenciju kanonika don Herkulana Lugera, don Josipa Carevića i pitomaca Biskupskog sjemeništa. Uz veliki središnji križ bio je postavljen oltar sa slikom svetih Ćirila i Metoda, a obred se služio na staroslavenskom jeziku. Svečanosti je prisustvovalo općinsko poglavarstvo: gradonačelnik dr. Ivo Tartaglia, zatim dr. Ante Trumbić i drugi članovi gradske uprave.

Godinu dana nakon otvorenja groblja već se osjetila potreba njegova proširenja; Općinsko vijeće 25. svibnja 1929. g. mijenja nazive nekih splitskih ulica, što uključuje i preimenovanje groblja Pokoj u groblje Lovrinac, prema obližnjoj starohrvatskoj crkvi sv. Lovre na Pazdigradu.³

Za potrebe novoga groblja trebalo je osposobiti dva stara bunara na Trišćenici, koja se nalazi gotovo na sredini Splitskog poluotoka, koji sa Salonom čini salonitanski ager u kojemu su mogući antički nalazi. Zbog mogućih arheoloških nalaza radove je godine 1923. pratio don Frane Bulić, koji je o nalazima krajem iste godine izvijestio u arheološkom buletinu.⁴

Prema arheološkoj karti Salone don Frane Trišćenicu locira sjeverno od crkve sv. Lovre u *Pasdigradu* (S. Lorenzo *in Paganesimo*), i to između Visoke (116 m) i Kile (120 m). Oko 200 metara na zapad od brežuljka Glavica otkriven je antički bunar dobre pitke vode dubok 7 metara; iz bunara su izvađeni nekolicina predmeta iz rimskih vremena kao što su komadi posuđa od terakote, opeke, crjepovi, dijelovi vijenca bunara i kamenice za napajanje stoke.

Na nedalekoj uzvisini nazivanoj Manastirska glavica nalazi se živac kamen; ondje su nađene ruševine srednjovjekovnih zgrada u kojima je ugrađeno obilje ostataka starih opeka. Na tom je mjestu u vrijeme pripremnih radova za izgradnju groblja podignuta pomoćna kućica za čuvanje alata i potrebnog materijala.

Iz bunara je izvađena kamena ploča sa zanimljivim natpisom; lapida je dimenzija 37 cm dužine, 27 cm širine i 10 cm debljine. Na njoj je sljedeći natpis:

M · M
COGNATIO
FANVM · DSV
AMPLIAVIT

Prema don Frani natpis na lapidi treba čitati:

M(atri) M(agnae) Cognatio(nis) fanum D.S.V. ampliavit. Kratice D.S.V. trebalo bi čitati: *D(ecius) S(extilius) V(onianus)*, tj. Materi Velikoj (Cibeli) od svojte Decija Sekstilija Vaniana koji proširi hram (fanum); ili pak ovako: Mater Veliku koju svojta štuje ili Velika Mater svojtu štiti. Don Frane napominje da kult Velike Matere, tj. Cibebe bijaše veoma raširen u Saloni, o čemu svjedoči desetak natpisa i kipića. Osim navedene lapide s natpisom, u bunaru je nađen i Cibelin kip u tri komada; sjedi na tronu u bogatoj odori s resama, sa strane je tigar, a ispod su posvetni natpisi s kraticama.

Nadalje, u bunaru je nađen neobrađen bareljef božice Dijane, zaštitnice lova, bez glave i razbijen u dva komada. U bunaru je nađena i šivaća igla bez ušice, zatim srebrna kopča iz kasnijeg rimskog vremena i zatikač za igle iz 6. st.; nađena su i dva lonca bez ručica te dva rimska novčića. U bilješci se navodi da je u Saloni i salonitanskom ageru nađeno nekoliko kipića Cibebe od kojih jedan na Kmanu.

Ivo Delalle dodaje da nas ovi nalazi podsjećaju na seljake antike, one iz grčkog Epetiona i rimske Salone, koji doniješe sa sobom i svoje bogove kad su se doselili pod Mosor.

Don Frane u jednoj bilješki ističe da se kod spašavanja ovih arheoloških nalaza istaknuo općinski savjetnik Emilio Perišić; sve nalaze sa Trišćenice splitski je gradonačelnik dr. Ivo Tartaglia darovao splitskom Arheološkom muzeju. Obojici don Frane srdačno zahvaljuje.

Kakva slučajnost da je u podzemlju budućeg sastajališta mrtvih nađena Velika Mater, božica plodnosti, darovateljica života, majka svih bogova, grčkolidijska božica Kibela, u Rimljana Cibela!

Radi orijentacije novo groblje je podijeljeno u polja i odjeljenja (sektore), što je istaknuto na ploči ulaska u groblje kod parkirališta.

U sjeveroistočnom uglu odjeljenja A, pod odjeljenjem S, dvadesetak metara u istok pod starim središnjim križem, u zapad preko puta pod njemačkim grobljem, nalazi se i danas stari bunar žive vode s niskom krunom, pokriven dvjema limenim željeznim pločama. U bunaru ima vode i za najsušnijeg ljeta, kao što je bilo i ovogodišnje 2003. g. Ovaj dio groblja bogat je podzemnim vodama i voda je prodrla u više podzemnih grobnica na odjeljenju.

Naziv Trišćenica prvi put se spominje godine 1328. kao orijentir na granici Klisa i Splita u dokumentima na latinskom službenom jeziku srednjeg vijeka, i to pod imenom *Petra Tonata*⁵ (u latinskom *petra* = kamen, *stijena*, *tonare* = grmjeti). Uz ovaj položaj javlja se predio *Mejaši*, danas kotar Mejaši, kojemu pripada Trišćenica (danas Lovrinac) i Dragovode (Mejaši = međa, granica).

Drugi put se Trišćenica spominje u Reambulaciji dobara splitskog nadbiskupa 1397. godine, također na latinskom jeziku, u obliku *Ad Petram Tonatam*, uz koji je naveden i starohrvatski naziv *I.V. Trischienoga Kamicha*, tj. kod Trišćenoga kamena; postanak je jasan od riječi *trijes*, *trijesak* ili *trisk*, što znači grom. Uz taj kamen na ovoj je uzvisini u srednjem vijeku udarao grom. L. Katić u svojem radu ističe da mu je upravo na ovom položaju pripovijedao jedan stari Splitsanin da je na Trišćenici grom ubio dvije Bubalove mazge.⁶ Meni je nedavno pričao Andrija Bubalo (1924.) kako su mu njegovi stari pričali da su početkom 20. stoljeća ovdje na Trišćenici od groma poginule dvije njihove mazge što su na samaru imale željezne kosire koji su "kao kalamita" privukli grom (poznato je iz fizike da čelični predmeti udarom groma postanu magnetični).

Treći put se spominje Trišćenica godine 1483. u popisu beneficija splitskoga kaptola, opet na latinskom jeziku, u obliku *Ad Lapidem fulminum*⁷ (u latinskom *lapis* = kamen, *fulmen* = munja, grom).

Toponimi *Petra Tonata*, *ad Petram Tonatam* i *ad Lapidem Fulminum* latinski su prijevod izvornoga starohrvatskog toponima *Trišćenikamik*. *Petra tonata* je *kamen gromovit*, *Tonans* je gromovnik = Jupiter, on stvara oluju, munja mu je oružje.⁸

Toponim istoznačan splitskoj Trišćenici nalazi se na otoku Braču i glasi Trišćenik "...uz brdašce Sutulija, s crkvom sv. Ilije, do rimskog mauzoleja nalazi se susjedno gotovo isto takovo brdašce Trišćenik (= Trisk "grom").⁹ Nije slučajno uz Trišćenik sv. Ilija poznat kao zaštitnik od groma!

Starim Splićanima za grom bijaše poznat i stariji naziv *trisk*, kako je u štenjima sv. Barbare kojoj je otac poginuo od groma: "... u jedan čas zagrmi i lasnu munja i jedan trisk ubi ga, a oganj tilo izgori, tako da ne osta ikakvoga biliga".¹⁰

Zadnji upisani povijesni podatak o Trišćenici zabilježen je u splitskom zemljišniku iz godine 1832. Zemljišnik općine Split značajan je pothvat austrijske uprave. U zemljišniku se susrećemo s predjelima splitskoga poluotoka, njihovim nazivima – toponimima, vlasnicima i korisnicima zemlje, podacima o kvaliteti tla i vrsti kulture, i to prije nastajanja katastra. Na zemljišniku je radilo desetak stranih geometara, po splitsku *đometara*. Jezik zemljišnika je talijanski, a ortografija je prilagođena talijanskom jeziku. Kako *đometri* nisu toponomastičari, nisu se oslanjali na postojeće dokumente, posebno na crkvene i privatne katastike koje su radili splitski zemljomjernici ili agromensori, a nisu ni birali ispitanike koji dobro vladaju nazivljem i poznaju objekte na koje se ti nazivi odnose, te su im jedini ispitanici bili vlasnici i korisnici zemlje; tako su Trišćenicu upisali kao *Terszhenizze* i *Terszhenize*, odatle u zemljišniku i katastru *Tršćenica*, s vokalnim *r*, umjesto *Trišćenica*, kojoj je u korijenu trijesak ili trijes i *Trišćenica*, kojoj je u korijenu trisk.¹¹

Vratimo se munji i gromu: munja je golema električna iskra koja nastaje kad se sastaje suprotni elektricitet u atmosferi, elektricitet jednog oblaka ili nekoliko njih (kumulonimbus) sa suprotnim elektricitetom na zemlji, izazvan influencijom tog oblaka. Grom je munja koja preskače između oblaka i zemlje. Zbog naglog širenja užarenih dijelova zraka čuje se i prasak, koji dugo odjekuje, a zove se grmljavina. Električna influencija svojstvo je elektriziranog tijela da izaziva elektricitet u drugim tijelima koja se nalaze u njegovoj blizini.

Benjamin Franklin (1706.-1790.), američki znanstvenik koji se osobito proćuo po svojim radovima u oblasti elektriciteta, pronašao je električni kondenzator i gromobran, prvi je počeo razlikovati pozitivni

i negativni elektricitet.¹² Od B. Franklina do naših dana više od dva stoljeća fizičari ispituju uzroke groma. Opazilo se da se munje i gromovi vezuju uz određenu vrst oblaka, poznatih pod nazivom kumulonimbusi; kad se govori o gromu, radi se o pojavi električnog pražnjenja između oblaka i tla; poznato je da su mu privlačna istaknuta mjesta, stoga se tornjevi i visoke zgrade štite gromobranima koji moraju biti dobro uzemljeni. Nadalje se opazilo da gromovi udaraju po položajima određenih zona, što je u vezi s prirodom zemljišta. To su zone dvaju geoloških pojasa, vlažna i močvarna tla, posebno iznad podzemnih tokova vode. Vlažna tla pružaju elektrici mali otpor, a što je manji električni otpor to je veća vjerojatnost da će ondje udariti grom; zone koje su mamac za gromove zaovu se *sastajalištima gromova*.¹³

Među predjelima splitskoga poluotoka koji su poznati po podzemnim vodama ističe se položaj Trišćenice, danas groblja Lovrinac, s graničnim predjelima Brnik, Pazdigrad i Dragovode. Na predjelu Trišćenice sačuvano je nekoliko istaknutih kukova kamena samotvorca. Od njih je najveći kuk, gotovo klisura u obliku brežuljka, danas na sektoru spomen-parka Partizansko groblje; u toj klisuri izdubena je kosturnica u obliku pećine, nadsvođena kupolom izvedenom od otpornih plastičnih materijala. Od istoka ovom brežuljku nalazi se manji kuk samotvorca. Treći kuk kamena samotvorca nalazi se na sjeveru odjeljenja S, kojemu je sa sjevera rampada kojom se silazi na odjeljenja B. Sva tri kuka nisu stanac kamen, nego čine kamen smrdećac, s većim i manjim usjecima, u kojima je trajno vlažna zemlja bogata raslinjem, pa i patuljastim stablašicama. Sva ova tri kuka s trajno vlažnom zemljom i raslinjem na vlažnom i podvodnom tlu pravi su mamac za gromove.

Vratimo se u srednji vijek, u 1328., 1397. i 1483. godinu, kada se spominje *ad Petram Tonatam* i *ad Lapidem Fulminum* na granici između Klisa i Splita; kao orijentir mogao je biti onaj najveći kuk na spomen-parku, koji je dobro vidljiv s Klisa i za olujna vremena. Ovime se opraštamo od jedinstvenog toponima Trišćenica koji je motiviran gromom; naziv je sačuvan u ulici Put Trišćenice, u kotaru Mejaši.

Od juga Trišćenici bijaše Poljička cesta (danas Magistrala kralja Stjepana Držislava) koja je svojom širinom dijelila Trišćenicu od *Pazdigrada*, predjela također bogata podzemnim vodama. Uvrh Pazdigrada do

Drugoga svjetskog rata jedini zidani objekt bijaše crkvice sv. Lovre, koju kao orijentir na početku ovog članka spominje don Frane, sv. Lovre *Paganus, in Paganesimo*.

Ing. E. Marki, bivši upravitelj Meteorološkog opservatorija u Splitu, u svojoj knjižici *Vrijeme* pod naslovom *Nevera* opširno piše o naelektriziranom vremenu, sijevanju, grmljavini i posljedicama poput pljuska i krupe. Kaže kako se nekoć mislilo da pucnjava može spriječiti tuču... pa su se uveli nekakvi mužari koji bi se namjestili na brežuljke, te uzaludno trošili barut... pokazalo se da od toga nema nikakove koristi ... i to je potpuno napušteno.¹⁴

Kako su moji stari težačili na Pazdigradu i Žnjanu, u mojoj ranoj mladosti naslušao sam se priča o neverama i gromovima na ovim položajima. Jedna maškula (mužar) se početkom 20. stoljeća nalazila i u crkvice sv. Lovre; za nevere bi jedan od susjednih težaka vadio maškulu iz crkvice i palio. Nije slučajno izabran ovaj položaj u neposrednoj blizini Trišćenice. Po pričanju starijih, to pucanje maškula inicirao je varoški učitelj Vjekoslav Radica.

Ne samo Trišćenica nego i predjeli uz Trišćenicu bogati su podzemnim vodama: Brnik od istoka, Dragovode od zapada i Pazdigrad na Žnjanu od juga preko nekadašnje Poljičke ceste za širinu oko 8 metara. Zaustavimo se ovdje na Pazdigradu. Zapadno od Puta Duilova, gotovo usporedno s njim, je do prije desetak godina tekao potok Vodice. U zapad potoku od ceste do mora nalazilo se šest bunara žive vode kaskadno poredanih od sjevera prema obali; dubina pojedinog bunara bila je od pet do deset metara i u kišnom razdoblju voda se prelijevala u potok Vodice s ušćem između Vele i Male Lumbarde, danas Duilova.

Tridesetih godina prošloga stoljeća na Pazdigrad se doseljavaju prve obitelji iz susjednih Poljica, koje su, uz starosjedioce splitske težake, svjedoci čestih udara groma od Trišćenice (Lovrinca) preko Pazdigrada sve do ušća Vodica u more nad strmom obalom. Grom je znao spaliti vinograde i oštetiti kuće doseljenih Poljičana. Godine 1953. na položaju ni sto metara na jug od Trišćenice (Lovrinca), na livadi Marina Vidaka Marasovića od groma je poginuo šestogodišnji dječak Ante Tičinović. Otac dječaka je nedavno umro, a starica majka Neda sjeća se da je rajni Ante poginuo oko pet sati predvečer u jesen 1953. godine, i

to za vedra vremena nad Splitom i oblačna nad Mosorom, s grmljavinom, odakle je udario grom u malog Antu koji je čuvao mlađeg brata Marina. Marin je ostao neozlijeđen, pa se i ovdje obistinila ona: gdje će i u koga udariti grom, uistinu je slučajnost, a slučajnosti za grom nema jer "grom bira put najmanjeg otpora". Majka Neda sjeća se da je rajni Ante pokopan sutradan poslije podne jer je bio opečen od groma. Prema podacima JP Lovrinac ukopan je 20. listopada 1953. u 16 sati na dječjem odjeljenju groblja pod brojem 493/53; prema tome, dječak je poginuo 19. listopada 1953. U sačuvanim podacima meteorološke službe Split - Marjan upisano je za dan 19. listopada 1953. da je nad Splitom na Marjanu vidljivost 20 km, naoblaka 4-7-10, tj. u 14 sati vedro, u 21 sat oblačno, trajanje sunca 5,2 sati, oborina kroz dan 5,2 mm, razvoj vremena grmljavina 16.50-18.50 sati, kad je dječak poginuo. Napominjem da je od Meteorološke stanice na Marjanu do Pazdigrada udaljenost 5,5 km, a od Pazdigrada do padina Mosora 3 km. U gradskoj rubrici *Slobodne Dalmacije* čitamo da je 19. listopada 1953. nešto prije 18 sati došlo do prekida struje u Dalmaciji u trajanju od 20 minuta zbog udara groma u dalekovod između Dugog Rata i Kraljevca. Smrt dječaka od udara groma splitski dnevnik nije zabilježio. U matičnoj knjizi umrlih župe Gospe od Pojišana kao uzrok smrti upisano je *ab fulmine* = od groma.¹⁵

Devedesetih godina prošlog stoljeća počela je izgradnja naselja Pazdigrad, koje se, kako smo vidjeli, nalazi u zoni podzemnih voda, a za nevremena bogato je i površinskim vodama. Kod pripremnih radova zatrpan je potok Vodice i svi bunari do Vinogradske ulice. Za gradnje niza kuća od broja 68 do 76 postojeća kamena greda istok-zapad pojačana je slojem betona koji je stvorio branu podzemnim vodama, što je kao posljedicu imalo povremeno plavljenje podruma i prizemlja s garažama, osobito dana 13. studenog 1997. i 22. lipnja 1999. godine. Kako je pod južnom stranom Vinogradske ulice ostao pošteđen dio potoka i jedan bunar, omogućeno je naknadno saniranje propusta kod gradnje.

Naša dosadašnja istraživanja dovoljno govore u prilog tezi da Trišćenica i Pazdigrad čine jedinstvenu zonu u vezi s prirodom geološkog pojasa podzemnih vodnih tokova, te da su stoga činili su jedinstveno sastajalište gromova. Stari splitski težaci nagađali su da se radi o istim

tokovima podzemnih voda koje teku od Trišćenice preko Pazdigrada do mora, pa su od 1928. godine, otkad je podignuto groblje Lovrinac, vode Pazdigrada rabili samo za poljoprivredu.

Pazdigrad se prvi put spominje u katastarskoj mapi splitskoga zemljišnika iz 1832. g. Značenje ovog toponima bilo je jasno starim Splićanima: kao što ni *vinograd* nije *grad*, nego je ograđeni prostor s vinovom lozom, tako ni *Pazdigrad* nije *grad*, nego je to ograda koja bazdi (glagol bazdjeti je arhaizam za smrdjeti ili zaudarati). Od sintagme *bazdi* (o)*grad*(a) nastao je Bazdigrad -> Pazdigrad. Na Pazdigradu, uz potok Vodice, sačuvan je lokalitet Torine. Torina kao apelativ označuje vrt ograđen zidom u kojemu je tor ili ovčinjak i sigurno bazdi, i tako naše Torine dopunjuju, a ne isključuju značenje Pazdigrada.

Žnjan se u srednjem vijeku nazivao *Zunanus*, što prema don Franji Buliću potječe od (*praedium* = imanje) *Geminianum*, prema Petru Skoku od (*praedium*) *Junianum*; od oba ova rimska imena nastao je srednjovjekovni toponim *Zunanus*, danas Žnjan.¹⁶

Na početku ovoga članka zabilježili smo da su na Trišćenici u bunaru nađeni ulomci antičkoga hrama rimske božice Cibele i reljef božice Dijane. Na Žnjanu su uz crkvicu Gospe od Žnjana nađeni rimski grobovi. Kustos splitskoga Arheološkog muzeja Ivo Marović je u društvu sa mnom (koji sam otkrio i upozorio na ove grobove), Duškom Kečkemetom i laborantom Antom Ercegovićem obišao ove grobove 22. siječnja 1952. godine i zabilježio u svoju terensku bilježnicu: "Kod crkve Gospe od Žnjana, gdje su za vrijeme rata njemački vojnici iskopali jamu, nađeni su rimski grobovi od grubo klesanog kamena i u njima staklo i mala brončana kopča za remen ili pojas." To je potvrda da je ovaj najplodniji dio splitskog polja bio naseljen, kao što se moglo pretpostavljati s obzirom na ranije nalaze na Trišćenici i drugdje po splitskom poluotoku.

Crkvica sv. Lovre, nekoć u širem području Žnjana, danas uvrh Pazdigrada, spominje se 1250. godine kao *S. Laurentius Paganus* (CD, IV, 428); pridjev *Paganus* je ovdje topografska oznaka, za razliku od crkve sv. Lovre u gradu, koja se nalazila na današnjem Narodnom trgu pod topografskom oznakom sv. Lovre *de Platea* ili sv. Lovre *de Foro* (CD, V, 83 i CD, V, 447) – (*paganus* = seoski, *platea* = ulica, *forum* = trg).

U srednjovjekovnoj latinštini sv. Lovre *Paganus* znači *seoski* (prema latinskom *pagus* = selo, *paganus* = seoski, *paganismus* = najseoskiji). Prema sačuvanoj oltarnoj pregradi s motivima starohrvatskog pletera datira se u 9. ili 10. st. Spomen na ovu crkvicu nalazimo i u vizitacijama splitskih nadbiskupa; kod nadbiskupa Markantuna de Dominisa 1604. g. sv. Lovre de Pagano ili in Paganesimo, kod nadb. Stjepana Cosmija 1683. g. naziva se sv. Lovre de Sgnan (Žnjan), a kod nadb. Antuna Kadčića 1741. g. sv. Lovre in Paganesimo. Kako vidimo u dokumentima, crkva sv. Lovre dolazi uz dodatak *Paganus*, de Pagano ili in Paganesimo. P. Skok navodi da ovaj dodatak potječe od don Frane Bulića (*Postanak Splita*, 37); G. Novak čak dodaje "F. Bulić je načinio izraz sv. Lovre in Paganesimo (*Povijest Splita* I, 5307). Svi dokumenti dokazuju da su ovi dodaci stariji i zabilježeni puno prije don Frane Bulića (1846.-1934.).¹⁷

Splitski poluotok s predjelima Trišćenice i Žnjana s Pazdigradom bio je dio salonitanskog agera. Ovdje na periferiji Salone, poslije Solina, bijaše naselje od antike kroz srednji vijek, gotovo do naših dana. Ulomci kamenice za napajanje stoke nađeni na Trišćenici svjedoče o pastirima-stočarima. Srednjovjekovni *pagus* i *paganus* govori o selu u srednjem vijeku, a Pazdigrad s Torinama svjedoči o torovima ili ovčinjacima do u 19. stoljeće, kad se prvi put spominje Pazdigrad; memorija na Torine sačuvana je do naših dana.

BILJEŠKE

- 1 P. Skok: *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Zagreb, 1950., kazalo; N. Duboković: *Rasprave i članci*. Hvar, 1991., III, 1 i 12.
- 2 Kronika župe Lučac i Manuš. 19, Pismohrana Župe sv. Roka na Manušu.
- 3 B. Radica: *Novi Split*. Split, 1931., 155; V. Sokol: *Lovrinac*. Split, 1993.
- 4 F. Bulić: *Trovamenti antichi romani nel circondario di Spalato*. VAHD, 46, Split, 1923., 81-84; I. Delalle: *Cibela u poljima Trišćenice*. Novo doba, 22. IX. 1923.; J. Malešić: *Pregled grčkih i rimskih starina*. Zagreb, 1937., 142.
- 5 Smičiklas: *Codex diplomaticus*. IX, 437.
- 6 L. Katić: *Reambulacija dobara splitskog nadbiskupa 1937*. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, S, III, 55, 1956., 135-177; P. Petrić: *Splitski toponimi*. Čakavska rič, Split, 1984., br. 1-2, 20.

- 7 Montaneum ecclesiarum Spalatinae civitatis iz 1483. god., nije paginiran, Sveučilišna knjižnica, rukopis M-49.
- 8 M. Divković: *Latinsko hrvatski rječnik*. Zagreb, 1900.
- 9 P. Šimunović: *Istočnojadranska toponimija*. Split, 1986., 119, bilj. 16.
- 10 Štenja života svetih III dio, na službu crkve sv. Roka na Luću, prema rukopisu iz 1850. g. Zadnji put su se pjevali životi prije bombardiranja crkve 3. I. 1944. g.
- 11 Državni arhiv u Splitu, Arhiv mapa 1832. godine, L 183-188, mapa X.
- 12 M. Filipović: *Leksikon osnovnog znanja*. Zagreb, 1961.
- 13 K. Fussa i G. Hensolda: *Fizika*. Sarajevo, 1908., 283.
- 14 E. Marki: *Vrijeme*. Split, 1980., passim.
- 15 Podaci meteorološke službe u Splitu Državnog meteorološkog zavoda u Splitu.
- 16 G. Novak: *Povijest Splita*. Split, 1957., I, 530; P. Skok: *Postanak Splita*. Anali Hist. instituta u Dubrovniku 1952., I, 25 i 37.
- 17 P. Petrić: *Splitski toponimi*. Čakavska rič. Split, 1985., br. 1, 97, bilj. 3.

TRIŠĆENICA E PAZDIGRAD – ZONE DEI FULMINI

Riassunto

Trišćenica, oggi la zona dimenticata dei Campi spalatini, fu negli anni venti del secolo scorso progettata e prevista quale la zona del nuovo cimitero civico di Split, che nel 1928 portò il nome di “*Lovrinac*”, derivato dalla vecchia chiesetta croata di San Lorenzo in Paganesimo a Pazdigrad. Durante i lavori preparatori nel 1923, grazie a don Franco Bulić, furono a *Trišćenica* scoperti i ritrovamenti archeologici, in altre parole i ruderi del tempio della dea romana *Cibela (Magna Mater)* ed il rilievo incompiuto della dea Diana.

Le zone della penisola spalatina, *Trišćenica* e *Pazdigrad*, sono ricche delle acque sotterranee. Ricordiamo le leggi fisiche, che i fulmini, secondo le proprietà del terreno, pigliano le zone con il suolo particolarmente umido, qui con acque sotterranee.

I documenti medievali rivelano l’etimologia del toponimo *Trišćenica*, quale un confine di Klis e Split tra l’anno 1328 e 1397. Il toponimo era sostanzialmente motivato dai colpi dei fulmini, annotato: *Petra Tonata* (dal latino *petra* = pietra, *tonare* = tuonare); mentre nel 1483 troviamo la forma registrata: *Lapidem Fulminum* (*lapis* = pietra, *fulmen* = fulmine). Questi toponimi latini furono la traduzione del toponimo paleocroato *Tršćeni kamik*, da cui deriva *Trišćenica*. Anche il toponimo *Mejaši*, oggi distretto *Mejaši* con *Dragovode*, dove troviamo la via *Trišćenica*, conferma che qui vi era il confine con Clissa.

Un fulmine colpì a *Trišćenica*, all’ inizio del ‘900, due muli di un certo Bubalo; mentre nel 1953 circa cento metri da *Trišćenica*, a *Pazdigrad*, da un colpo di fulmine fu ucciso un uomo, un bambino di sei anni. Siccome l’ autore dell’ articolo possedeva un terreno in queste parti, fu il testimone del tragico evento.

La chiesetta di San Lorenzo a *Žnjan*, oggi in cima a *Pazdigrad*, fu, già nel 1250, menzionata quale San Lorenzo *Paganus*. Qui, invece, non si tratta del paganesimo, ma della chiesa di San Lorenzo “*di campagna*”, diverso dal San Lorenzo “*in città*”, oggi alla Piazza del popolo (dal latino *pagus* = campestre, *paganus* = di campana, e *paganismus* = il più rustico).

Qui va messo in rilievo il fatto che don Franco scopri a *Trišćenica* il podere romano con il tempio; mentre io, nel 1952, vicino alla chiesa della Madonna di *Žnjan*, scoprii il cimitero romano, confermando la tesi che, una volta, questa zona, la più feconda dei Campi spalatini, fu popolata.